

Зінаїда СВЯЩЕНКО,

orcid.org/0000-0001-5845-3115

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна, Умань) szv09@meta.ua

ПОЧАТОК БОРОТЬБИ ЗА НАФТУ В РАЙОНІ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

У статті проаналізовані політичні та економічні процеси, пов'язані з початком боротьби за нафту, що відбувалися в монархіях Перської затоки. Досліджено початок експлуатації нафтових родовищ у районі Перської затоки та конфлікти між державами, пов'язані з початком боротьби за нафту. Конститується, що, користуючись слабкістю і деградацією місцевої влади, великі західні концесіонери без зусиль домагалися надання їм безпрецедентних прав на розробку, видобуток і експлуатацію енергетичних запасів регіону Перської затоки. Зроблено висновок, що до початку Першої світової війни, регіон став ареною жорсткого протистояння між англійцями, американцями і росіянами. Перша світова війна внесла нові корективи в розстановку сил. Спостерігається проникнення американських нафтових компаній в зону чисто британського впливу.

Ключові слова: Перська затока, нафта, нафтові родовища, концесії, сфери впливу, араби.

Літ. 16.

Zinaida SVIASHCHENKO,

Ph D hab. (History), Associate Professor of World History and Teaching Methods Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman)szv09@meta.ua

THE BEGINNING OF THE STRUGGLE FOR OIL IN THE PERSIAN GULF REGION

In the article the political and economic processes connected with the beginning of the struggle for oil that took place in the monarchies of the Persian Gulf are analyzed. The initial phase of oil fields exploration in the Persian Gulf region and the conflicts among the states caused by the beginning of the struggle for oil are studied

As is underlined in the article, big western concessionaires, taking advantage of the weakness and degradation of local authorities, effortlessly sought to grant themselves unprecedented rights to develop, extract and exploit the energy reserves of the Persian Gulf region. It were foreign concessions that became an important factor to play in enslavement of the countries that owned vast energy resources and their transformation into semi-colonies.

Activities of such oil companies as English-Persian, Standard Oil of New Jersey and Near East Development Corporation are described.

It is noteworthy, that the First World War introduced new adjustments in the alignment of forces in the region. The logic of the post-war territorial division was largely due to oil issues. A detailed characterization of the content and effect of the Red Line Agreement (1928), which included the whole Arabian Peninsula (with an exception of the British protectorate of Kuwait) and entire Middle East, and the contradictions that arose between the countries at the time of this agreement is accomplished.

A conclusion is made that in the early twentieth century the Persian Gulf countries fell under the control of Great Britain. With the beginning of industrial oil production in Iran (1908) and before the start of the First World War, the region became the arena of rigid confrontation between the British, the Americans and the Russians.

The Iranian Majlis consistently transmitted, and then annulled, the concession rights for the development of the northern oil fields of each of the parties. The First World War introduced new adjustments in the alignment of forces. Penetrations into the zone of purely British influence of American oil companies take place.

Key words: Persian Gulf, oil, oil fields, concessions, spheres of influence, Arabs.

Ref. 16

НАЧАЛО БОРЬБЫ ЗА НЕФТЬ В РАЙОНЕ ПЕРСИДСКОГО ЗАЛИВА

В статье проанализированы политические и экономические процессы, связанные с началом борьбы за нефть, происходивших в монархиях Персидского залива. Исследовано начало эксплуатации нефтяных месторождений в районе Персидского залива и конфликты между государствами, связанные с началом борьбы за нефть. Констатируется, что пользуясь слабостью и деградацией местной власти, крупные западные концессионеры без труда добивались предоставления им беспрецедентных прав на разработку, добычу и эксплуатацию энергетических запасов региона Персидского залива. Сделан вывод, что к началу Первой мировой войны, регион стал ареной жесткого противостояния между англичанами, американцами и русскими. Первая мировая война внесла новые коррективы в расстановку сил. Наблюдается проникновение американских нефтяных компаний в зону чисто британского влияния.

Ключевые слова: Персидский залив, нефть, нефтяные месторождения, концессии, сферы влияния, арабы.

Лит. 16.

Постановка проблеми. Революція щодо цін на нафту у ХХ ст. кардинально змінила людську цивілізацію. Благополуччя світової економіки почало багато в чому прямо чи опосередковано залежить від стабільності найбільших експортерів «чорного золота», особливо країн Арабського Сходу. Нафтодолари дали змогу політичним елітам держав Перської затоки лише за якихось 20 років по-справжньому модернізувати примітивну кочову економіку, довести її до високоорганізованого рівня провідних країн Західної Європи, здійснити швидкий перехід від мандрівного життя в пустелі до світу новітніх технологій та економічного процвітання. У цьому контексті особливої уваги заслуговує аналіз політичних та економічних процесів, пов'язаних з початком боротьби за нафту, що відбувалися у традиційних монархиях Перської затоки, які є важливими постачальниками енергоносіїв.

Аналіз досліджень. У зв'язку з важливістю нафтового ресурсу у міжнародній політиці ХХ ст., цій проблемі присвячено значну кількість робіт. Серед вітчизняних авторів, що займаються нафтогазовими міжнародними відносинами, треба відзначити О. Волович [14; 15], М. Закарія та А. Яковлева [28], О. Коппель [40; 41], В. Шведа [83]. З наукових праць загального плану варто назвати монографії І. Александрова «Монархії Перської затоки: етап модернізації» [1] та С. Ібрагімова «Іслам і зовнішня політика арабських монархій Перської затоки в 80-і рр.» [32], «Ближній Восток: війна и политика = Middle East: War and Politics» [8]. Ці праці розкривають загальні проблеми та нові тенденції у взаєминах між державами регіону, а також історичні передумови конфліктів на сучасному етапі.

Мета статті – дослідити початок експлуатації нафтових родовищ в районі Перської затоки та конфлікти між державами, пов'язані з початком боротьби за нафту.

Виклад основного матеріалу. Промислова революція в Європі у ХІХ ст. визначила хід розвитку історії людства; володіння енергоресурсами почало розглядатися у цьому контексті як стратегічно значуще. Тим часом зростання промислового виробництва, вдосконалення технологій уможливили багатократно збільшити ефективність праці і викликали накопичений надлишок продукції. Природно, що такий стан справ змушував світові європейські держави, і особливо Англію, проводити активну політику економічної експансії і політичного домінування, основними цілями якого був пошук джерел сировини і захоплення ринків збуту. Країни Північної Африки і Близького Сходу виявилися власниками величезних запасів нафти і газу, що і визначило їхню подальшу долю.

Перська затока у цьому плані мала велике геополітичне значення, перебуваючи на перехресті торгових шляхів між Європою і Азією і будучи природним близькосхідним плацдармом для проникнення у регіон Середнього Сходу та Індії.

Арабське суспільство, що переживало в цей період розклад родоплемінного ладу, не могло адекватно протистояти експансії краще технічно оснащеним західним супердержавам. Унаслідок суворих умов життя, важкопереносимого клімату і бідності регіону світові супердержави не втручалися в його внутрішні справи доти, доки не були розвідані перші нафтові родовища. Тільки тоді багато країн Заходу усвідомили потенційне значення нафти як альтернативного і набагато дешевого, ніж вугілля, енергоресурсу і спрямували свої зусилля на досягнення контролю над її родовищами. Користуючись слабкістю і деградацією місцевої влади, великі західні концесіонери без зусиль домагалися надання їм безпрецедентних прав на розробку, видобуток і експлуатацію енергетичних запасів регіону Перської затоки. Значну роль у закабаленні країн, які володіли значними енергоресурсами і перетворенню їх на напівколонії зіграли іноземні концесії [8, 226].

Як відомо, в Іраку нафта була виявлена ще в 1871 р. Хоча англійський вплив в османській провінції Месопотамія домінував, саме німці першими проявили інтерес до розробки нафтових родовищ у цьому регіоні. У 1904 р. вони отримали концесію на розробку і використання більш 20 км території по обидва боки залізничних колій, проект, який пізніше був реалізований у вигляді стратегічної залізниці Берлін-Багдад.

У результаті було сформовано African and Eastern Concession з базовим капіталом в 80 ТОВ J. 35 % акцій були передані Національному банку Туреччини і по 25 % німецькому Deutsche Bank і королівській голландській компанії Shell. У 1912 р. компанія була перейменована в Турецьку нафтову компанію (Turkish Petroleum Company – TPC) [11, 102].

В Ірані промисловий видобуток нафти почався з весни 1908 р., коли завдяки зусиллям фахівців з Concessions Syndicate Ltd. в районі Месджеде-Солеймані (згодом Майдані-Нафтун) зі свердловини глибиною близько 340 м забив нафтовий фонтан. У Лондоні 14 квітня 1909 р. для експлуатації нафтових родовищ в концесійній зоні була заснована Англо-Перська нафтова компанія (АПНК). Її початковий капітал дорівнював 2 млн J, велика частина якого становила частку Burma Oil Company. АПНК скупила всі акції англійських компаній, що діяли раніше в Ірані і стала єдиним володарем концесійних прав [48, 36].

До початку Першої світової війни регіон став ареною жорстокого протистояння між англійцями, американцями і росіянами. Іранський меджліс послідовно передавав, а потім анулював концесійні права на розробку північних нафтових родовищ кожної зі сторін. Нарешті, в листопаді 1922 р. перський уряд надав американській компанії Standard Oil of New Jersey концесію на розвідку і експлуатацію нафти в п'яти північних провінціях терміном на 50 років. Надання концесії американському концерну пояснювалося передовсім репутацією США як країни, що жорстко критикує колонізаційну політику. Одночасно з перського боку це був крок у бік ослаблення британського домінування. Довга дипломатична боротьба британського уряду, що послідувала за цим, показала, однак, всю нестабільність розстановки економічних і політичних сил у регіоні. Американці витратили понад 30 років на те, щоб нарешті зайняти стійке становище у нафтовій індустрії Персії на початку 1950-х рр. Тим часом, доки велася боротьба між американським і британським урядами, бізнесмени об'єдналися для усунення існуючих розбіжностей [67, 14].

Однак спроби створення спільної англо-американської компанії тричі зазнавали невдачі поки в 1954 р. успіху зрештою було досягнуто. Керівники Standard Oil of New Jersey усвідомили, що нафтова концесія без права транспортування нафти залишається лише формальною угодою. Щоб досягти ринків збуту, нафта північноперських провінцій мала бути спочатку транспортована або далі, на північ, до чорноморських портів по території Радянського Союзу, або на південь, до Перської затоки, через території британського домену. Природно, не було ніякого сенсу в перекачуванні нафти на північ, і, отже, у Standard Oil of New Jersey не було іншого вибору, крім транспортування нафти через території британського протекторату.

Тим часом в Іраку англійці, незадоволені недостатнім для контролю пакетом акцій в Турецькій національній компанії та ігноруванням при обговоренні її політики досвіду Англо-Перської нафтової компанії, ініціювали зустріч між представниками британської і німецької сторін у березні 1914 р. Результатом цієї зустрічі стало підписання Угоди Міністерства закордонних справ (Foreign Office Agreement), за якою Англо-Перська нафтова компанія отримувала 50 % акцій Турецької нафтової компанії. Базовий капітал ТНК підвищився до 160 ТОВ J [80, 87].

Перша світова війна внесла нові корективи в розстановку сил. Як відомо, війна закінчилася перемогою союзників, і на Паризькій мирній конференції Великобританією і Францією було поставлено питання про розподіл арабських територій. Логіка територіального поділу була багато в чому пов'язана з нафтовим питанням, і в ході зустрічі держави-переможниці вступили у тривалі дебати з приводу того, мандат над якою з близькосхідних країн дістанеться кожному з них. Проте Франція і Великобританія нарешті дійшли згоди в квітні 1920 р. в Сан-Ремо. Відповідно до цієї угоди Великобританія отримувала мандат на управління Месопотамією, Палестиною і Трансйорданією. Сирія, включаючи територію сучасного Лівану, ставала підмандатною Франції [38, 101]. Оскільки єдиний шлях транспортування месопотамської нафти в Середземне море пролягав територією Сирії, Франція, відповідно до рішення лорда Керзона, отримувала частину німецьких акцій в Турецькій нафтовій компанії. Великобританії належало 50 % акцій компанії, тоді як частка Королівської Голландської компанії Shell була скорочена до 25 %. Результатом цієї угоди стало негайне повстання арабів, що змусило англійців обіцяти їм незалежність і об'єднання як компенсацію за підтримку союзників. Американці тим часом опротестували угоду, укладену в Сан-Ремо [31, 45]. Їх турбувало зменшення внутрішніх поставок нафти і контроль іноземних нафтових запасів англо-французьким альянсом – як вони вважали, це могло зашкодити американським інтересам.

Претензії американської сторони увінчались успіхом – в 1921 р. представники семи американських нафтових компаній були запрошені на зустріч з секретарем Міністерства комерції Гербертом Гувером для обговорення нафтових перспектив в Месопотамії. Тиск американського Держдепартаменту змусив англійців погодитися на допуск американських компаній до діяльності на території свого домену в Перській затоці, що привело до формування Корпорації розвитку Близького Сходу (Near East Development Corporation), до якої увійшли: Standard Oil Company (New Jersey), 25 %; Standard Oil Company of New York (Socony Vacuum), 25 %; Gulf Oil Corporation of Pennsylvania, 16 – 2/3 %; The Atlantic Refining Company, 16 – 2/3 % і Pan-American Petroleum, 16 – 2/3 % [79, 96].

З п'яти американських компаній, допущених до месопотамських родовищ, три були поглинені двома іншими – Standard Oil Company (New Jersey) і Socony Vacuum Oil Company, Inc. Одночасно з цим The Turkish Petroleum Company (TPC) поміняла свою назву в 1929 р. на Iraq Petroleum Company, Limited (IPC). У результаті в липні 1928 р. було підписано нову угоду, названу пізніше угодою Червоної лінії (Red Line Agreement), що включала до зони своєї дії весь Аравійський півострів (за винятком, як не дивно, британського протекторату Кувейт) і весь Середній Схід. Угода Червоної лінії також запозичила надзвичайно важливий пункт з оригінальної Угоди Міністерства закордонних справ, сенс якої зводився до того, що жодна зі сторін не має права вести операції або користуватися перевагами концесійного договору без участі інших сторін. Картельний тип устрою був остаточно підтверджений юридично закріпленою Держдепартаментом участю американських компаній в цій угоді [67, 63].

У період між 1914 і 1928 рр. географія найбагатших нафтових родовищ була визначена головним чином на території Ірану та Іраку. В кінці 1930-х рр. відбулося відкриття гігантських родовищ у Саудівській Аравії. Але для американських компаній-учасниць угоди Червоної лінії – інвестиції в Саудівську Аравію (вже надала концесію компанії Standard Oil of California, яка в 1936 р. привернула до розробок на правах партнера компанію Техасо) означали б допуск англійців, французів і голландців до участі у винятково американській концесії. У 1940 р. компанія Standard Oil of New Jersey запропонувала своїм партнерам переглянути умови угоди Червоної лінії. Останні пропозицію відхилили, але компанія Standard Oil of New Jersey зайняла непримириму позицію. Вона використовувала справедливий з юридичної точки зору аргумент: оскільки німецькі війська окупували Францію у Другій світовій війні, французька сторона втратила свою легітимність, і тому весь комплекс обмежувальних заходів угоди стає недійсним. Тяганина і пов'язані з нею переговори тривали одночасно з тим, що компанії Standard Oil of New Jersey і Socony, члени угоди Червоної лінії, почали обговорювати питання про можливість їх участі в діяльності компаній Standard Oil of California і Техасо, володарів концесії на розробку родовищ в Саудівській Аравії [12, 84].

У березні 1947 р. компанії Standard Oil of New Jersey і Socony отримали по 30 % і 10 % акцій відповідно Арабо-Американської нафтової компанії (Arabian American Oil Company – Agamco) Саудівської Аравії. Французька сторона пред'явила позов американським компаніям. Однак, перш ніж почався безпосередній процес судочинства, французам було запропоновано забрати більшу, ніж їх власна, частку участі в Iraq Petroleum Company, Limited (IPC) за визнання закінчення дії умов угоди Червоної лінії. Згодом французька сторона прийняла пропозицію, і в 1948 р. Угода Червоної лінії втратила свою силу [8, 229–230].

Проте, перш ніж втратити свою силу, угода Червоної Лінії і особливо нещасливий пункт про спільну участь завдали масу труднощів і викликали серію політичних маневрів з боку англійських компаній у зоні південної частини Перської затоки. Завдяки дії обмежувального пункту англійці втратили ексклюзивне право на розробку нафтових родовищ навіть на території власних доменів – Бахрейну і Кувейту. З іншого боку, відкриття нафти у Бахреїні в 1932 р. і забезпечене Держдепартаментом проникнення американських нафтових компаній до зони чисто британського впливу надали можливість деяким американським компаніям отримати концесію у сусідній Аравії [11, 206].

Невдачі Британського Іноземного Офісу в Бахреїні змусили його проводити стосовно американців у Кувейті значно жорсткішу політику. Американський концерн Gulf Oil Corporation вийшов з угоди Червоної лінії, продавши свої активи Iraq Petroleum Company, одній з американських компаній – члену Near East Development Corporation. Не пов'язаний тепер обмежувальними заходами угоди Червоної лінії концерн Gulf Oil спробував в 1929 р. придбати нафтову концесію в Кувейті. Спроби проникнення концерну Gulf Oil в нафтові розробки на території Кувейту були заблоковані Британським Колоніальним Офісом, який наполягав на дії «національного пункту». Держдепартамент продовжував наполягати на наданні американським компаніям рівних можливостей, проте треба було чотири роки, щоб домогтися згоди англійської сторони на американську участь у розробці нафтових ресурсів Кувейту. Взимку 1933 р. представники обох компаній зустрілись для обговорення виниклих між ними розбіжностей і заснували Kuwait Oil Company Ltd., британський концерн, який 23 грудня 1934 р. отримав концесію на право розробки нафтових родовищ на території континентального Кувейту, островів і в територіальних водах, що належать йому, строком на 75 років. У травні 1938 р. був відкритий найбільший з відомих у світі нафтовий басейн – Бурганське родовище [11, 208].

Саудівська Аравія виявилася серед виділених угодою Червоної лінії країн. Проте король Саудівської Аравії «виявляв гостру неприязнь до англійців» і тому в питанні вибору сторони для надання концесійних прав не виявив інтересу до пропозицій англійських компаній. Новини про відкриття нафтового родовища в Кувейті незабаром пробудили підвищений інтерес на материках. У 1933 р. обидва підприємства – Standard Oil of California (американська компанія) і Iraq Petroleum Company (британський концерн) – почали переговори з владою Саудівської Аравії з надання нафтової концесії. Концесія терміном на 60 років, що надавала ексклюзивні права на розробку нафти в провінції ал-Хаса, площа якої становила 360 000 квадратних миль – одна з найщедріших концесій коли-небудь наданих за всю історію нафтового бізнесу – була надана американській компанії. У 1936 р. нафтове родовище було виявлено в басейні Даммана, розробка якого в комерційних масштабах почалася в 1938 р. [8, 231]. У грудні 1936 р. Texas Oil Company, підбадьорений відкриттям багатющих покладів нафти в Саудівській Аравії, придбала 50 % активів Standard Oil of California, що займалася розробками в Саудівській Аравії. Злиття двох компаній дало змогу новій корпорації, відомій як Saudi Arabian American Oil Company (Aramco), посилити свій контроль над видобутком нафти в королівстві [12, 201].

У 1947 р. Арамко погодилася на приєднання керівників компаній Standard Oil of New Jersey і Socony Vacuum до числа основних власників акцій концерну. Відповідно до цього Standard Oil of New Jersey і Socony Vacuum придбали 30 % і 10 % акцій Арамко відповідно. Таким чином, ці дві американські компанії, що були у свій час в числі членів угоди Червоної лінії, автоматично набували концесійних прав на територію, обведену на карті, що додавалась до Угоди, червоною ручкою [47, 68]. Таке об'єднання дало можливість американцям отримати безпрецедентний контроль над нафтовими багатствами Саудівської Аравії.

Англійці зробили рішучі дії для блокування цього американського тактичного ходу. У 1935 р. Англо-Іранська нафтова компанія (колишня АПНК) домоглася надання їй концесійних прав терміном на 75 років, що діяли на всій території шейхства Катар. За умовами підписаних угод, Катар у цей час перебував під повним британським контролем і також був частиною зони дії угоди Червоної лінії. З цієї причини Англо-Іранська нафтова компанія передала отримані концесійні права концерну Iraq Petroleum, засновнику угоди Червоної лінії, який практично в тому ж обсязі зберіг свої повноваження аж до наших днів [79, 199].

Набагато більш важливим моментом у досягненні рівної участі та однакової залученості всіх світових держав стали дії, здійснені АПНК для придбання концесій практично у всіх країнах, включених до угоди Червоної лінії. У період між 1933 і 1945 рр. Англо-Іранська нафтова компанія домоглася ліцензованих і концесійних прав у Сирії, Лівані, Палестині, Йорданії, Західній Саудівській Аравії, Ємені, Аденському протектораті, Омані і на Узбережжі Перемир'я. Основна їх частина виявилася безперспективною в плані нафтових амбіцій, за винятком Оману і Узбережжя Перемир'я, нафтові ресурси яких були розвідані в кінці 1950-х рр. [8, 232].

Висновки. Отже, на початку ХХ ст. країни Перської затоки потрапили під контроль Великої Британії. З початком промислового видобутку нафти в Ірані (1908) і до початку Першої світової війни, регіон став ареною жорсткого протистояння між англійцями, американцями і росіянами. Іранський меджліс послідовно передавав, а потім анулював концесійні права на розробку північних нафтових родовищ кожної зі сторін. Перша світова війна внесла нові корективи в розстановку сил. Спостерігається проникнення американських нафтових компаній до зони чисто британського впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров И. А. Монархии Персидского залива: этап модернизации / И. А. Александров. – М.: Дело и Сервис, 2000. – 544 с.
2. Ближний Восток: война и политика = Middle East: War and Politics / под ред. Г. Г. Исаева и А. А. Сотниченко. – М.: Изд. Дом Марджани, 2010. – 288 с.
3. Бондаревский Г. Л. Английская политика и международные отношения в бассейне Персидского залива (конец XIX – начало XX в.) / Г. Л. Бондаревский. – М.: Наука, 1968. – 542 с.
4. Васильев А. М. История Саудовской Аравии (1745 – конец XX в.). Издание второе, расширенное и дополненное / А. М. Васильев. – М.: «Классика плюс», Книжный дом газеты «Труд», 1999. – 241 с.
5. Волович О. О. Ера нафти добігає кінця [Електронний ресурс] / О. О. Волович. – Режим доступу: <http://www.vox-populi.com.ua/tubriki/politika/eranaftidobigaekinaavtorvolovicoleksij>
6. Закарія М. Г. Нафтові монархії Аравії на порозі ХХІ століття / М. Г. Закарія, А. І. Яковлев. – М.: Інститут вивчення Ізраїлю й Близького Сходу, 1998. – 412 с.
7. Звягельська І. Д. «Конфликтная политика» США на Ближнем и Среднем Востоке / И. Д. Звягельская. – М.: Наука, 1990. – 250 с.
8. Ібрагімов С. Д. Іслам і зовнішня політика арабських монархій Перської затоки в 80-і рр. / С. Д. Ібрагімов. – М.: «Наука», 1991. – 389 с.
9. Козицький А. М. Новітня історія Азії та Африки. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / А. М. Козицький – Львів: «Афіша», 2003. – 430 с.
10. Коппель О. А. Перська затока: проблема безпеки в 80–90-ті рр. / О. А. Коппель. – К.: Школяр, 1998. – 199 с.
11. Ласкавий Д. В. Перська затока: «британське озеро» та/або «американське озеро»? / Д. В. Ласкавий // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 6 (241). – Ч. 2. – С. 68–74.
12. Лисичкин С. М. Нефтяная промышленность стран Ближнего, Среднего и Дальнего Востока / С. М. Лисичкин. – М.: Гостоптехиздат, 1962. – 199 с.
13. Примаков А. Е. Персидский залив: Нефть и монополии / Е. М. Примаков. – М.: Мысль, 1983. – 160 с.
14. Туганова О. Э. Политика США и Англии на Ближнем и Среднем Востоке / О. Э. Туганова. – М.: Международные отношения, 1960. – 252 с.
15. Туманович Н. Н. Европейские державы в Персидском заливе в 16–19 вв. / Н. Н. Туманович. [Текст]: [научное издание]. – М.: Наука, 1982. – 190 с.
16. Швед В. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти: моногр. / В'ячеслав Швед. – К.: НІСД, 2006. – 242 с.

REFERENCES

1. Aleksandrov Y. A. Monarkhyi Persyidskoho zalyva: etap modernyzatsyy / Y. A. Aleksandrov. – M.: Delo y Servys, 2000. – 544 s.
2. Blyzhnyi Vostok: voina y polityka = Middle East: War and Politics / pod red. H. H. Ysaeva y A. A. Sotnychenko. – M.: Yzd. Dom Mardzhany, 2010. – 288 s.
3. Bondarevskiy H. L. Anhlyiskaia polityka y mezhdunarodnye otnosheniya v basseine Persyidskoho zalyva (konets XIX – nachalo XX v.) / H. L. Bondarevskiy. – M.: Nauka, 1968. – 542 s.
4. Vasylev A.M. Ystoryia Saudovskoi Aravyi (1745 – konets XX v.). Yzdanye vtoree, rasshyrennoe y dopolnennoe / A. M. Vasylev. – M.: «Klassyka plius», Knyzhnyi dom hazety «Trud», 1999. – 241 s.
5. Volovych O. O. Era nafty dobihaie kintsia [Elektronnyi resurs] / O. O. Volovych. – Rezhym dostupu: <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/politika/eranaftidobigaekinaavtorvolovicoleksij>
6. Zakariia M.H. Naftovi monarkhii Aravii na porozi XXI stolittia / M. H. Zakariia, A. I. Yakovliev. – M.: Instytut vyvchennia Izrailiu y Blyzkooho Skhodu, 1998. – 412 s.
7. Zviahelskaia Y. D. «Konflyktnaia polityka» SShA na Blyzhnem y Srednem Vostoke / Y. D. Zviahelskaia. – M.: Nauka, 1990. – 250 s.
8. Ibrahimov S. D. Islam i zovnishnia polityka arabskykh monarkhii Perskoi zatoky v 80-i rr. / S. D. Ibrahimov. – M.: «Nauka», 1991. – 389 s.
9. Kozytskyi A. M. Novitnia istoriia Azii ta Afryky. Posibnyk dlia studentiv istorychnykh i humanitarnykh fakultetiv universytetiv / A. M. Kozytskyi – Lviv: «Afisha», 2003. – 430 s.
10. Koppel O. A. Perska zatoka: problema bezpeky v 80–90-ti rr. / O. A. Koppel. – K.: Shkoliar, 1998. – 199 s.
11. Laskavyy D. V. Perska zatoka: «brytanske ozero» ta/abo «amerykanske ozero»? / D. V. Laskavyy // Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2012. – № 6 (241). – Ch. 2. – S. 68–74.
12. Lysychkyn S. M. Neftianaia promyshlennost stran Blyzhneho, Sredneho y Dalneho Vostoka / S. M. Lysychkyn. – M.: Hostoptekhyzdat, 1962. – 199 s.
13. Prymakov A. E. Persyidskyi zalyv: Neft y monopoly / E. M. Prymakov. – M.: Mysl, 1983. – 160 s.
14. Tuhanova O. Э. Polityka SShA y Anhlyi na Blyzhnem y Srednem Vostoke / O. E. Tuhanova. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1960. – 252 s.
15. Tumanovych N. N. Evropeiskye derzhavy v Persyidskom zalyve v 16–19 vv. / N. N. Tumanovych. [Tekst]: [nauchnoe yzdanye]. – M.: Nauka, 1982. – 190 s.
16. Shved V. Blyzskokhidnyi rehion u suchasnykh stratehiakh transatlantychnoi spilnoty: monohr. / Viacheslav Shved. – K.: NISD, 2006. – 242 s.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2017 р.